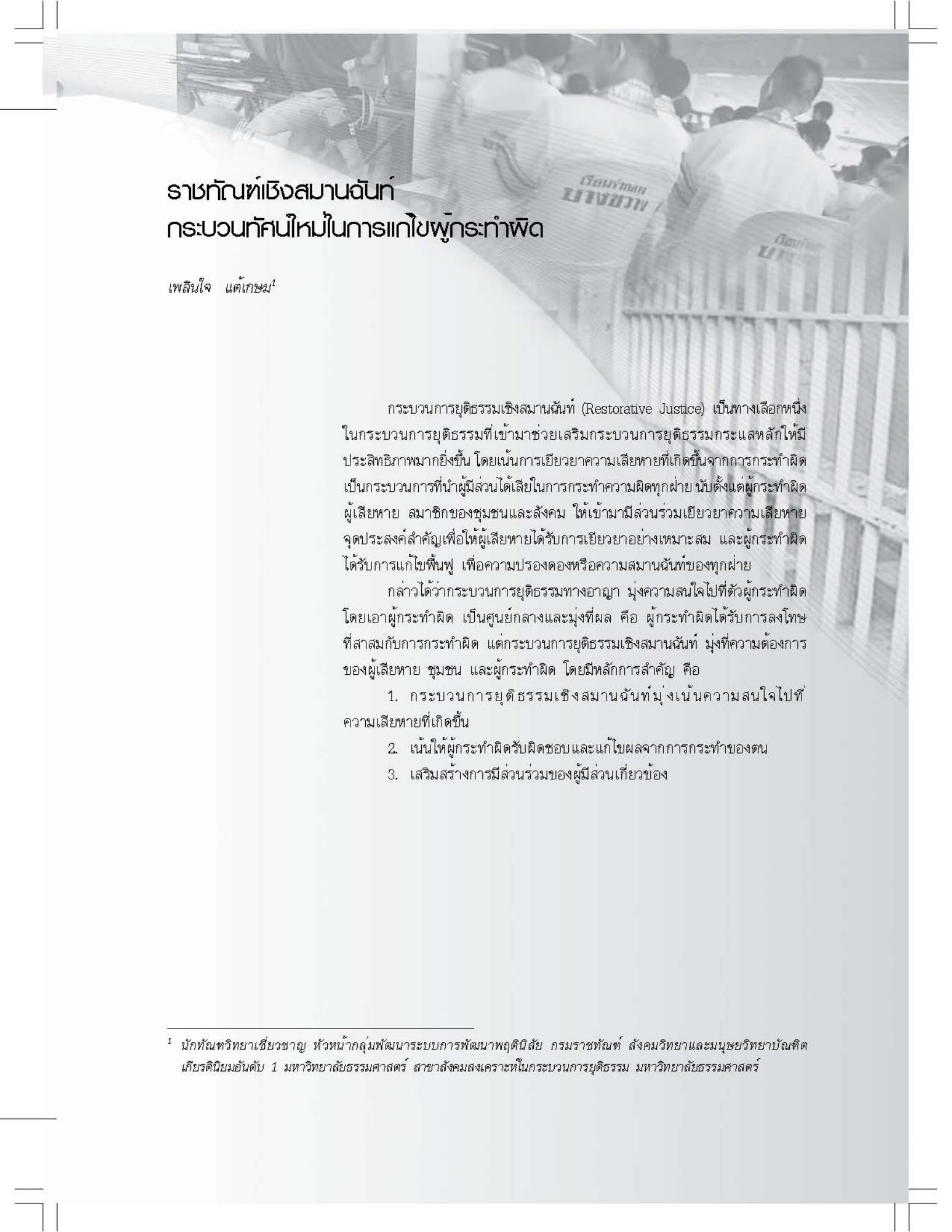

ราชทัณฑ์เชิงสมานฉันท์ กระบวนการใหม่ในการแก้ไขพுகะทำผิด

เพลินใจ แต่เกษม¹

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) เป็นทางเลือกหนึ่ง ในกระบวนการยุติธรรมที่เข้ามาช่วยเสริมกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักให้มี ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยเน้นการเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการกระทำผิด เป็นกระบวนการที่นำผู้มีส่วนได้เสียในการกระทำความผิดทุกฝ่าย นับตั้งแต่ผู้กระทำผิด ผู้เสียหาย สมาชิกของชุมชนและสังคม ให้เข้ามามีส่วนร่วมเยียวยาความเสียหาย จุดประสงค์สำคัญเพื่อให้ผู้เสียหายได้รับการเยียวยาอย่างเหมาะสม และผู้กระทำผิด ได้รับการแก้ไขฟื้นฟู เพื่อความปรองดองหรือความสมานฉันท์ของทุกฝ่าย

กล่าวได้ว่ากระบวนการยุติธรรมทางอาญา มุ่งความสนใจไปที่ตัวผู้กระทำผิด โดยเอาผู้กระทำผิด เป็นศูนย์กลางและมุ่งที่ผล คือ ผู้กระทำผิดได้รับการลงโทษ ที่สาสมกับการกระทำผิด แต่กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ มุ่งที่ความต้องการ ของผู้เสียหาย ชุมชน และผู้กระทำผิด โดยมีหลักการสำคัญ คือ

1. กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ มุ่งเน้นความสนใจไปที่ ความเสียหายที่เกิดขึ้น
2. เน้นให้ผู้กระทำผิดรับผิดชอบและแก้ไขผลจากการกระทำของตน
3. เสริมสร้างการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

¹ นักทฤษฎีวิทยาเชี่ยวชาญ หัวหน้ากลุ่มพัฒนาระบบการพัฒนาพฤตินิสัย กรมราชทัณฑ์ สังคมวิทยาและมนุษยวิทยาบัณฑิต เกียรตินิยมอันดับ 1 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สาขาสังคมสงเคราะห์ในกระบวนการยุติธรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

แนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้นำมาปรับประยุกต์ใช้ในงานราชทัณฑ์ นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2548 เป็นต้นมา เริ่มจากทดลองโครงการนำร่องจัดกิจกรรมราชทัณฑ์เชิงสมานฉันท์ต้นแบบ และได้กำหนดเป็นนโยบายของกรมราชทัณฑ์ประจำปี พ.ศ.2551 เรื่องการพัฒนางานราชทัณฑ์เชิงสมานฉันท์ โดยเริ่มจากตัวผู้ต้องขังก่อน ทำให้ผู้ต้องขังรู้สึกสำนึกผิดในสิ่งที่ตนได้กระทำความผิดไปซึ่งอาจทำได้โดยการจัดโปรแกรมสำหรับผู้ต้องขัง การเข้ากลุ่มบำบัด การฟังความรู้สึกของเหยื่อ การอบรมธรรมะ การปรับทัศนคติ และความสัมพันธ์ต่อผู้อื่นให้รู้สึกสำนึกผิด ยอมชดใช้ในสิ่งที่ตนกระทำไป ขั้นตอนต่อมาคือติดต่อผู้เสียหายให้เข้าใจและให้อภัยผู้ต้องขัง นอกจากนั้นรูปแบบในการสร้างความสมานฉันท์ของราชทัณฑ์ถูกกำหนดให้กว้างขวางออกไปมากกว่าการเยียวยาเหยื่ออาชญากรรม (Victims) เท่านั้น แต่ยังหมายถึงการสร้างความเข้าใจและสัมพันธภาพอันดีระหว่างบุคคลกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ครอบครัว ชุมชน ฯลฯ ตลอดจนผู้ต้องขังที่มีปัญหาความขัดแย้งระหว่างต้องโทษในเรือนจำ เพื่อร่วมกันลดความบาดหมางข้อพิพาท ความเสียหายได้รับการเยียวยาปรับความเข้าใจ นำไปสู่ความสมานฉันท์และความปรองดองในสังคม

รูปแบบในการสมานฉันท์กรมราชทัณฑ์ได้กำหนดไว้ 4 รูปแบบ คือ

รูปแบบที่ 1 การสมานฉันท์ระหว่างผู้ต้องขังกับผู้เสียหาย

เพื่อให้ผู้ต้องขังและผู้เสียหายได้มีโอกาสพบและปรับความเข้าใจกัน โดยกรมราชทัณฑ์จะคัดเลือกผู้ต้องขังที่ผ่านการอบรมโปรแกรมแก้ไขฟื้นฟูที่มีความสำนึกต่อความผิด และรับรู้ถึงความเสียหายจากผลของอาชญากรรม พร้อมกลับตัวและยินยอมที่จะชดใช้ให้กับผู้เสียหายด้วยความสมัครใจ

หลักการ : เยียวยาความเสียหาย สร้างความสมานฉันท์ระหว่างผู้ต้องขังกับผู้เสียหาย และครอบครัวของทั้งสองฝ่าย โดยมีเป้าหมายหลักคือผู้ต้องขังและผู้เสียหายเกิดความพอใจ

กิจกรรม : 1. เวทีสมานฉันท์ระหว่างผู้ต้องขังกับผู้เสียหาย เพื่อให้ผู้ต้องขังได้ขอโทษ ขอขมา ผูกเสียว ทำพิธีสาบานตนเป็นคนดี หรือชดเชยด้วยเงิน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับข้อตกลงของทั้งสองฝ่าย

2. เวทีสะท้อนความรู้สึกของผู้เสียหาย โดยการติดต่อผู้เสียหายที่เคยตกเป็นเหยื่อของอาชญากรรมที่สมัครใจถ่ายทอดประสบการณ์ สะท้อนความรู้สึกให้ผู้ต้องขังทราบ และตระหนักถึงความเดือดร้อนผลกระทบและความเสียหายที่เกิดขึ้น อันจะช่วยให้ผู้เสียหายมีโอกาสระบายความรู้สึกได้รับการเยียวยาจิตใจ และผู้ต้องขังเกิดความเห็นใจเหยื่อ สำนึกผิดไม่กลับไปกระทำผิดซ้ำอีก

แผนภาพแสดงกิจกรรมสมานฉันท์ระหว่างผู้ต้องขังกับผู้เสียหาย

จากการที่กรมราชทัณฑ์มีนโยบายให้เรือนจำจัดทำโครงการราชทัณฑ์เชิงสมานฉันท์อย่างน้อย 1 รูปแบบ ในแต่ละปี พบว่า รูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่ยากที่สุดในการไปเยี่ยมบ้าน เจริญไกลเกลี่ย

ประนีประนอมกับผู้เสียหายเจ้าหน้าที่เรือนจำต้องใช้กลยุทธ์ ยุทธวิธี เทคนิคต่างๆ ในการไกลเกลี่ยรวมทั้งเชิญผู้นำชุมชนซึ่งเป็นคนกลางไปร่วมเจรจาด้วย โดยปรากฏผลการดำเนินงานกิจกรรม ดังนี้

การสมานฉันท์ระหว่างผู้ต้องขังกับผู้เสียหาย	รจ./ทส. (แห่ง)	จำนวนผู้เข้าร่วมโครงการ (ราย)			ประชาชน
		ผู้ต้องขัง	ผู้เสียหาย	ครอบครัว	
พ.ศ.2551	17	122	84	-	541
พ.ศ.2552	21	127	127	-	153
พ.ศ.2553	3	5	5	50	-

ในการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว พบว่า ผู้ต้องขังและผู้เสียหายพึงพอใจ เกิดความเข้าใจกันมากขึ้น ผู้เสียหายบางรายต้องการให้มีการสมานฉันท์ เพราะเกรงว่าหากผู้ต้องขังพ้นโทษจะโกรธแค้นผู้เสียหายที่ทำให้ติดคุก พ้นโทษออกมาแล้วอาจจะมาแก้แค้น แต่เมื่อเรือนจำจัดโครงการนี้ ทำให้เกิดความปรองดอง สร้างความสงบสุขในสังคม เมื่อผู้ต้องขังพ้นโทษสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข

รูปแบบที่ 2 การสมานฉันท์ระหว่างผู้ต้องขังกับสังคม

หลักการ : การเยียวยา ชดเชยให้แก่สังคมที่ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรมที่เกิดจากการกระทำของผู้ต้องขังเอง โดยการให้ผู้ต้องขังได้เข้าไปมีส่วน

ในการจัดกิจกรรมที่สร้างคุณประโยชน์ให้แก่ประชาชนและสังคม

กิจกรรม : 1. การนำผู้ต้องขังออกบรรยายถ่ายทอดประสบการณ์แก่เด็กและเยาวชนในสถานศึกษา เพื่อป้องกันไม่ให้ไปกระทำความผิดโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือไปบรรยายในสถานประกอบการ เพื่อให้พนักงานในสถานประกอบการตระหนักถึงผลเสียของการกระทำความผิด รู้วิธีป้องกันตนเอง

2. การบำเพ็ญประโยชน์ หรือทำงานบริการสังคมโดยไม่มีค่าตอบแทน เช่น การลอกท่อคูคลอง การทำความสะอาดวัด ชุมชน ปลูกต้นไม้ การให้บริการตัดผม การฝึกวิชาชีพให้กลุ่มแม่บ้านโดยผู้ต้องขังเป็นผู้ฝึกสอน ฯลฯ

ผลการดำเนินงานกิจกรรมสมานฉันท์ระหว่างผู้ต้องขังกับสังคม

การสมานฉันท์ระหว่างผู้ต้องขังกับสังคม	รจ./ทส. (แห่ง)	จำนวนผู้เข้าร่วมโครงการ (ราย)		
		ผู้ต้องขัง	ผู้เสียหาย	ประชาชน
พ.ศ.2551	39	466	20,918	3,582
พ.ศ.2552	51	1,216	7,300	4,454
พ.ศ.2553	116	1,424	9,800	5,569

จากการติดตามผล พบว่า สังคมมีความเข้าใจ ผู้ต้องขังมากขึ้น ให้อภัยและให้โอกาสกลับสู่สังคม ผู้ต้องขังภาคภูมิใจที่ได้ทำประโยชน์ให้สังคม สังคมให้โอกาสและให้การยอมรับ ลดความแปลกแยก รวมทั้ง การบรรยายถ่ายทอดประสบการณ์ ครู นักเรียน เยาวชน เจ้าของสถานประกอบการ มีความพึงพอใจ

รูปแบบที่ 3 การสมานฉันท์ระหว่างผู้ต้องขังกับครอบครัว

หลักการ : การแก้ไขความขัดแย้งระหว่างสมาชิกในครอบครัวกับผู้ต้องขัง ซึ่งครอบครัวดัดขาด

ความสัมพันธ์กับผู้ต้องขัง เนื่องจากผู้ต้องขังสร้างความเดือดร้อนให้กับครอบครัว

กิจกรรม : 1. จัดประชุมกลุ่มครอบครัวเพื่อเจรจาไกล่เกลี่ยปัญหาความขัดแย้ง ทั้งนี้ต้องใช้เทคนิค ทักษะด้านครอบครัวบำบัด เพื่อสมานฉันท์ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว

2. จัดกิจกรรมสมานฉันท์ระหว่างผู้ต้องขังกับครอบครัว เช่น กิจกรรมขอโทษ กิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ ฯลฯ เป็นการนำครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขัง

ผลการดำเนินงานในรอบ 3 ปี

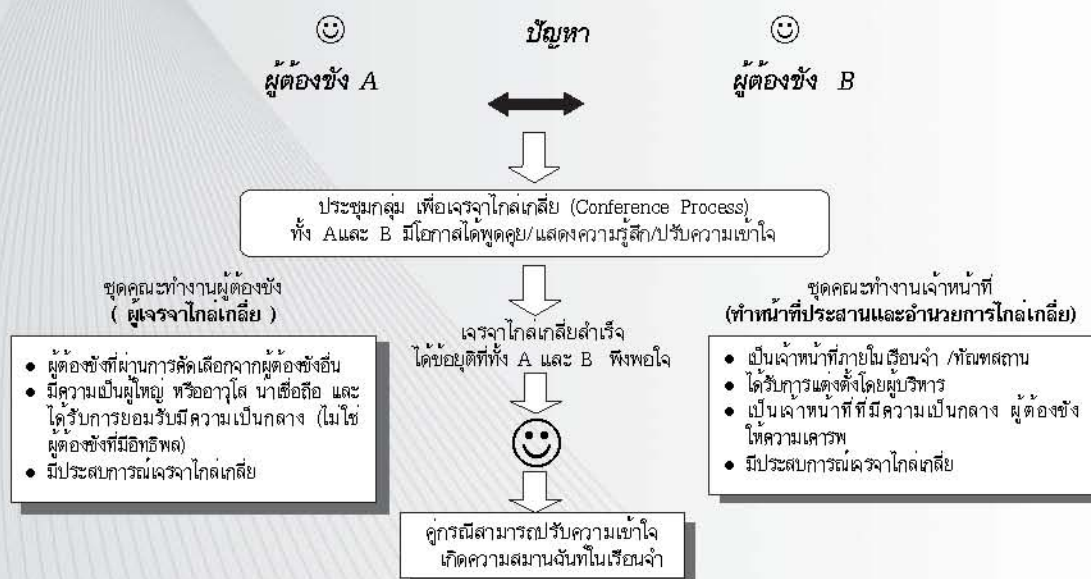
การสมานฉันท์ระหว่างผู้ต้องขังกับครอบครัว	รจ./ทส. (แห่ง)	จำนวนผู้เข้าร่วมโครงการ (ราย)		
		ผู้ต้องขัง	ครอบครัว	ประชาชน
พ.ศ.2551	28	723	1,019	558
พ.ศ.2552	33	614	737	134
พ.ศ.2553	48	900	936	234

รูปแบบที่ 4 การสมานฉันท์ระหว่างผู้ต้องขังกับผู้ต้องขัง

หลักการ : การลดความขัดแย้ง ข้อพิพาท ผู้ต้องขังที่มีความขัดแย้งกัน ก่อปัญหาต่าง ๆ เช่น

ทะเลาะวิวาท ทำร้ายร่างกาย ฯลฯ ซึ่งเป็นปัญหาในการควบคุม สร้างความไม่สงบสุขในเรือนจำ

กิจกรรม : 1. การเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาท โดยมีขั้นตอนดังนี้

2. การฝึกอบรมเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างผู้ต้องขังที่มีปัญหาความขัดแย้ง โดยการจัดฝึกอบรมหรือจัดกิจกรรมส่งเสริมให้คู่กรณีได้เรียนรู้การปรับตัวอยู่ร่วมกัน เปิดโอกาสให้ระบายความรู้สึกและระงับข้อพิพาทผ่านการร่วมกิจกรรมต่างๆ เช่น กิจกรรมปันน้ำใจให้เพื่อนผู้ต้องขัง การบำเพ็ญประโยชน์ร่วมกัน สำหรับหลักสูตรการอบรมจะเน้นการให้ความรู้การปรับทัศนคติและพฤติกรรม กระตุ้นให้เกิดแนวคิดในเชิงบวก ลดปัญหาความขัดแย้ง สร้างความเข้าใจที่ดีต่อกัน เช่น การทำความเข้าใจกับพฤติกรรม การกระทำผิดของตน การสร้างจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น การควบคุมอารมณ์ และการจัดการกับความโกรธ ฯลฯ

ผลการดำเนินงานสมานฉันท์ระหว่างผู้ต้องขังกับผู้ต้องขัง พบว่า สามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งเป็นประโยชน์ต่อการควบคุมช่วยเหลือให้ผู้ต้องขังสามารถใช้ชีวิตอยู่ในเรือนจำได้อย่างปกติสุข โดยการดำเนินงานในรอบ 3 ปี ปรากฏสถิติ ดังนี้

■ พ.ศ.2551 มีเรือนจำ 45 แห่ง ดำเนินการกับผู้ต้องขัง 3,010 คน

■ พ.ศ.2552 มีเรือนจำ 44 แห่ง ดำเนินการกับผู้ต้องขัง 1,350 คน

■ พ.ศ.2553 มีเรือนจำ 16 แห่ง ดำเนินการกับผู้ต้องขัง 298 คน

ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการสมานฉันท์

1. ผู้ต้องขังประสงค์ที่จะสมานฉันท์กับผู้เสียหาย แต่เจ้าหน้าที่ไม่สามารถติดต่อให้ผู้เสียหายอยู่และยอมรับการชดเชยจากผู้ต้องขังได้

2. การติดต่อผู้เสียหายหรือครอบครัวผู้ต้องขังในการลงพื้นที่เยี่ยมบ้านมีอุปสรรค เช่น อยู่ในพื้นที่ห่างไกล ผู้เสียหายครอบครัวย้ายที่อยู่ไม่สามารถติดต่อได้ ฯลฯ

3. ขาดแคลนเจ้าหน้าที่ที่มีทักษะในการเจรจาไกล่เกลี่ยสมานฉันท์

4. ผู้ต้องขังบางรายต้องการสมานฉันท์กับสังคม แต่ขาดคุณสมบัติ ออกนอกเรือนจำไม่ได้ รวมทั้งบางกรณีผู้ต้องขังออกนอกเรือนจำเสี่ยงต่อการหลบหนีเจ้าหน้าที่ต้องปฏิบัติงานด้วยความระมัดระวัง

ข้อเสนอแนะ

1. ส่งเสริมให้หน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสมานฉันท์ โดยเฉพาะการสมานฉันท์ระหว่างผู้ต้องขังกับผู้เสียหายและผู้ต้องขังกับครอบครัว

2. ฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ให้มีศักยภาพในการเจรจาไกล่เกลี่ยสมานฉันท์

3. ในการสมานฉันท์ระหว่างผู้ต้องขังกับผู้ต้องขัง ควรเพิ่มกิจกรรมดังนี้

3.1 การบำเพ็ญประโยชน์ในเรือนจำร่วมกัน

3.2 เพิ่มบทลงโทษหากสมานฉันท์กันแล้ว

กลับไม่ก่อเหตุทะเลาะกันอีก

3.3 ส่งเสริมให้ครอบครัวผู้ต้องขังเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขพฤติกรรมที่เป็นปัญหา

4. ส่งเสริมให้เจ้าหน้าที่มีการทำงานเป็นทีมและเชื่อมั่นต่อการแก้ไขผู้ต้องขัง

■ บทสรุป

งานราชทัณฑ์เชิงสมานฉันท์ นับว่ามีผลทางบวกต่อผู้เสียหาย ครอบครัว ชุมชน และผู้กระทำผิดในหลายด้าน ทั้งด้านจิตใจ การป้องกันการกระทำผิดซ้ำ สำหรับผู้ต้องขังที่สำนึกในความผิดของตนเอง ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่จะไม่ทำผิดอีกเมื่อพ้นโทษ ดังนั้นหากผู้ต้องขังรายใด ต้องการสมานฉันท์กับผู้เสียหาย จึงควรมีการดำเนินการอย่างจริงจังทุกราย แต่ในข้อเท็จจริงภายใต้ข้อจำกัดของกรมราชทัณฑ์ด้านอัตรากำลังและงบประมาณ ทำให้ไม่สามารถดำเนินการได้ทุกรายต้องยอมรับว่างานประจำของเจ้าหน้าที่เรือนจำมีมากมายหลายด้าน โดยเฉพาะงานภายในกำแพงเรือนจำ

ส่วนงานราชทัณฑ์เชิงสมานฉันท์เป็นงานที่ต้องดำเนินการภายนอกเรือนจำกับผู้เสียหาย ชุมชน ครอบครัวผู้ต้องขัง เจ้าหน้าที่ที่ต้องออกไปเยี่ยมบ้าน พบปะเจรจาไกล่เกลี่ยสมานฉันท์ จึงถือเป็นภารกิจพิเศษที่ต้องใช้เจ้าหน้าที่ที่มีทักษะ ใช้ความเสียสละความพยายาม และความอดทนอย่างสูงในการดำเนินงาน โดยเฉพาะรูปแบบสมานฉันท์ระหว่างผู้ต้องขังกับผู้เสียหาย และผู้ต้องขังกับครอบครัว ดังนั้นจึงควรมีหน่วยงานหรือองค์กรที่ทำหน้าที่ด้านนี้โดยตรง เข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในงานดังกล่าว เพื่อช่วยให้ผู้เสียหายได้รับการเยียวยา โดยผู้กระทำความผิดสำนึกผิดและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ผลจากกระบวนการสมานฉันท์จะช่วยให้ผู้กระทำความผิดเกิดความรับผิดชอบ มีการแก้ไข และการเยียวยาให้กลับคืนดีสำหรับทุกฝ่าย

